

Забезпечення засад судової влади за конституційними поданнями Верховного Суду України

В. Бринцев

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

І. Олефір

помічник судді
Конституційного Суду України

У статті досліджено конституційно-правові основи взаємодії Верховного Суду України з Конституційним Судом України. Проаналізовано практику розгляду Конституційним Судом України конституційних подань і звернень органів судової влади та наведено класифікацію справ, ініційованих Верховним Судом України, відповідно до предмета звернення. Зроблено висновок про необхідність удосконалення законодавчої бази, що унормовує судовий конституційний процес, та про підвищення якості конституційних подань і звернень суб'єктів судової влади до Конституційного Суду України.

Ключові слова: Верховний Суд України, звернення органів судової влади до Конституційного Суду України, конституційне подання, офіційні висновки Верховного Суду України, рішення Конституційного Суду України.

*Правильно надайте визначення словам,
і ви позбавите людство від половини його хибних уявлень.
Рене Декарт*

Відповідно до більшості новітніх конституцій органи конституційної юрисдикції не входять до національних систем судочинства. Конституція України в окремих розділах визначає Конституційний Суд України єдиним органом конституційної юрисдикції, що здійснює судочинство (частина третя статті 124, частина перша статті 147), а Верховний Суд України — найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції (частина друга статті 125).

Конституційною засадою для взаємодії двох найвищих судових органів в Україні є положення Основного Закону, яке серед суб'єктів звернення до Конституційного Суду України визначає і Верховний Суд України. Це конституційне положення розвинуто у пункті 4 частини другої статті 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яким передбачається, що Верховний Суд України звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України. Попереднє законодавче унормування цієї функції Верховного Суду України містило конкретизацію, що таке звернення здійснюється «у випадках виник-

нення у судів загальної юрисдикції при здійсненні ними правосуддя сумнівів щодо конституційності законів»¹. Наведене законоположення чітко і однозначно давало відповідь на запитання, як повинен діяти суд загальної юрисдикції будь-якої інстанції у випадках необхідності перевірки на конституційність нормативних актів, якими врегульовано спірні правовідносини. Воно кореспондувалося з нормами процесуального законодавства, якими передбачалася можливість зупинення провадження у справі у разі неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається, зокрема і в порядку конституційного судочинства (пункт 3 частини першої статті 156 Кодексу адміністративного судочинства України).

У зв'язку з приведенням у відповідність до чинного законодавства було змінено і регламентні норми Пленуму Верховного Суду України. Зокрема, в них тепер зазначається, що Пленум приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції й законів України за поданням Голови Верховного Суду України і його заступників². Це положення фактично унеможливує безпосереднє звернення судів регіонального рівня не тільки до Конституційного Суду України, а й до Пленуму Верховного Суду України³.

Натомість у більшості інших держав Європи правом на безпосередній запит щодо перевірки на конституційність закону, який підлягає застосуванню у конкретній справі⁴, наділений суд загальної юрисдикції. Закон України «Про Конституційний Суд України» щодо суб'єктів права на звернення до Конституційного Суду України відтворює конституційні положення і не містить особливостей чи винятків стосовно Верховного Суду України.

Конституційні подання і звернення органів судової влади були предметом розгляду Конституційного Суду України більше 40 разів. Крім Верховного Суду України як суб'єкти звернення виступали також Вищий господарський суд України і його Голова, Вищий адміністративний суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вища рада юстиції.

Аналіз практики роботи Конституційного Суду України свідчить, що за період його діяльності Верховний Суд України звертався в єдиний орган конституційної юрисдикції з конституційними поданнями 28 разів. У результаті їх розгляду Кон-

¹ Пункт 4 частини другої статті 47 Закону України «Про судоустрій України» (чинний з 1 червня 2002 року до 7 липня 2010 року).

² Частина перша статті 9 Регламенту Пленуму Верховного Суду України, затвердженого Постановою Пленуму Верховного Суду України від 9 квітня 2012 року № 5.

³ До зміни законодавства були випадки (хоча й поодинокі) таких звернень. Зокрема, у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009 ініціатива звернення Пленуму Верховного Суду України до Конституційного Суду України виходила від Апеляційного суду Запорізької області.

⁴ Див., наприклад, положення статті 47.1 Федерального конституційного закону «Про Конституційний Суд Російської Федерації» від 21 червня 1994 року зі змінами та доповненнями; частини першої статті 71 Закону Республіки Вірменія «Про Конституційний Суд», прийнятого 20 листопада 1995 року з наступними змінами.

ституційний Суд України прийняв 20 рішень (15 з них — щодо конституційності; 4 — щодо офіційного тлумачення; одне — щодо конституційності та офіційного тлумачення), 7 ухвал про відмову у відкритті конституційного провадження, одну ухвалу про припинення конституційного провадження. У двох справах за конституційними поданнями Верховного Суду України зараз відкрито конституційні провадження і вони перебувають на розгляді Конституційного Суду України.

Відповідно до предмета звернення всі справи, ініційовані Верховним Судом України, можна поділити на шість груп, що стосуються: 1) соціального захисту суддів; 2) процесуальної самостійності судів і незалежності суддів; 3) соціального захисту прав і свобод людини; 4) повноважень і статусу Вищої ради юстиції; 5) конституційності окремих положень законодавства про судоустрій, кримінального та кримінально-процесуального законодавства; 6) іншого галузевого законодавства.

Починаючи з 1999 року стали майже звичними звернення Верховного Суду України щодо неконституційності окремих положень закону про Державний бюджет України на відповідний рік, у яких він послідовно обстоював гарантії соціального забезпечення діяльності суддів. Так, у справі про фінансування судів від 24 червня 1999 року № 6-рп/2009 Верховний Суд України у своєму конституційному поданні наголошував, що відповідно до статті 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» у разі недоотримання доходів або коштів для фінансування дефіциту Державного бюджету України в порівнянні із затвердженими більш як на 10 відсотків Кабінет Міністрів України за поданням Міністерства фінансів України може здійснювати обмеження видатків розпорядників коштів Державного бюджету України з урахуванням першочерговості та повноти фінансування захищених статей видатків, визначених статтею 19 цього Закону. Тим самим, на думку суб'єкта права на конституційне подання, Верховна Рада України надала Кабінету Міністрів України право самостійно скорочувати обсяг фінансування видатків на утримання судів нарівні з видатками, не захищеними статтею 19 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік», що суперечить положенням статей 126, 130 Конституції України.

У результаті розгляду цієї справи Конституційний Суд України визнав такими, що не відповідають Конституції України, положення статті 42 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік» у частині надання повноважень Кабінету Міністрів України здійснювати обмеження видатків з Державного бюджету України на утримання судових органів України без урахування передбачених статтею 130 Конституції України конституційних гарантій їх фінансування¹.

Після того як Законом України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» Верховна Рада України зупинила на 2001 рік дію положень законодавчих актів у частині надання пільг, компенсацій і гарантій, які фінансуються з бюджетів усіх рівнів, Верховний Суд України зазначав у конституційному поданні, що стаття 58

¹ Пункти 1, 2 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 24 червня 1999 року № 6-рп/99 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України «Про державний бюджет України на 1999 рік» (справа про фінансування судів) // Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 1997–2001 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — С. 425–431.

цього Закону та положення Закону України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів» призвели до зупинення дії положень частин восьмої, дев'ятої, дванадцятої і тринадцятої статті 44 Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 року № 2862–XII, яка передбачає матеріальне і побутове забезпечення суддів, оскільки суди фінансуються виключно з Державного бюджету України.

Розглянувши справу, Конституційний Суд України визнав неконституційними положення статті 58 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» щодо зупинення дії положень законодавчих актів України в частині надання пільг, компенсацій і гарантій, які фінансуються з бюджетів усіх рівнів, та положення статті 60 цього Закону в частині зупинення дії окремих положень Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», визначених статтею 24 Закону України «Про Державний бюджет України на 1999 рік»; а також пункт 1 статті 1 Закону України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів», яким виключено перше речення частини дванадцятої статті 44 Закону України «Про статус суддів»¹.

З кожним роком аргументація конституційних подань Верховного Суду України у цій категорії справ стає все вагомішою. Зокрема, у 2008 році, оспорюючи низку положень розділу II «Внесення змін до деяких законодавчих актів України» Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік», Верховний Суд України стверджував, що конкретними нормами «бюджетного закону» погіршено фінансове забезпечення судів, знижено рівень соціального забезпечення суддів, чим фактично позбавлено їх гарантій незалежності та правової захищеності.

Конституційний Суд України, погодившись із більшістю доводів суб'єкта права на конституційне подання, чітко зазначив, що зупинення на 2008 рік оспорюваними положеннями Закону дії окремих норм правових актів, внесення до деяких законодавчих актів змін і доповнень та визнання законів такими, що втратили чинність, призвело до фактичного скасування чи звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод людини і громадянина. Запровадження порядку, згідно з яким розміри посадових окладів встановлюються Кабінетом Міністрів України, суперечить пункту 14 частини першої статті 92 Конституції України, відповідно до положень якого статус суддів визначається виключно законами України. Запроваджений в оспорюваній частині закону про Державний бюджет України порядок обчислення щомісячної надбавки за вислугу років і забезпечення суддів житлом призвів до зниження існуючих гарантій незалежності суддів².

¹ Рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 58, 60 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пунктів 2, 3, 4, 5, 8, 9 частини першої статті 58 Закону України «Про Державний бюджет України на 2001 рік» і підпункту 1 пункту 1 Закону України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів» (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) // Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2001–2002 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — С. 200–208.

² Див.: пункт 7 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України) //

Незважаючи на послідовну позицію Конституційного Суду України з цих питань, практика щодо зменшення соціальних гарантій окремим категоріям громадян (шляхом корегування законом про Державний бюджет України спеціальних законів) у дещо зміненому вигляді продовжується і після рішення Конституційного Суду України, в якому однозначно сформульовано: «оскільки предмет закону про Державний бюджет України чітко визначений у Конституції України і Бюджетному кодексі України, то цей закон не може скасовувати чи змінювати обсяг прав і обов'язків, пільг, компенсацій і гарантій, передбачених іншими законами України»¹.

Послідовно захищаючи засади судової влади, Верховний Суд України використовував можливості конституційного судочинства тлумачити окремі положення. Варто згадати його звернення до Конституційного Суду України з клопотанням про офіційне тлумачення окремих положень Закону України «Про статус суддів». Конституційний Суд України у своєму рішенні у справі про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання зазначив, що за змістом статті 126 Конституції України положення частини третьої статті 11 Закону України «Про статус суддів» (забезпечення незалежності суддів) у взаємозв'язку з частиною восьмою статті 14 Закону України «Про судоустрій України», якою на той час відтворювалось конституційне положення, за яким «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу передбачених законом гарантій самостійності судів, незалежності та правової захищеності суддів», слід розуміти як таке, що гарантує досягнутий рівень незалежності суддів².

Неодноразово Верховний Суд України шляхом звернення до Конституційного Суду України домагався відновлення належного рівня соціального забезпечення суддів. Окрім справи 2005 року про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання, слід згадати Рішення Конституційного Суду України, в якому за зверненням Верховного Суду України надано тлумачення поняття «щомісячне довічне грошове утримання», що міститься у підпункті «е» підпункту 165.1.1 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України, у системному зв'язку з положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI з наступними змінами, що означає неоподатковану грошову виплату як судді, який, маючи право на відставку, продовжує працювати на посаді судді та одержує її з Державного бюджету України у вигляді щомісячного грошового утримання, що є складовою правового статусу судді і однією з

Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2008 : Кн. 8 / Відп. ред. канд. юрид. наук А. А. Стрижак. — К. : Ін Юре, 2008. — С. 188–200.

¹ Абзац восьмий пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 (справа про соціальні гарантії громадян) // Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2007 / Відп. ред. канд. юрид. наук А. А. Стрижак. — К. : Ін Юре, 2008. — С. 110.

² Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) // Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2005 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — С. 175–189.

гарантій його незалежності, так і судді у відставці, який одержує таку виплату з Пенсійного фонду України за рахунок коштів Державного бюджету України¹.

Особливу стурбованість найвищий судовий орган держави виявив щодо питання забезпечення самостійності судів і незалежності суддів.

У 1998 році Верховний Суд України вніс клопотання про офіційне тлумачення статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України «Про статус народного депутата України», вважаючи, що рішення Верховної Ради України щодо направлення запитів народних депутатів України до судів з приводу розгляду конкретних судових справ виходять за межі наданих їй повноважень, оскільки стаття 85 Конституції України не надає Верховній Раді України контрольної функції щодо здійснення правосуддя.

Конституційний Суд України у своєму Рішенні дійшов висновку, що в аспекті порушених у конституційних поданнях Верховного Суду України і Служби безпеки України питань положення частини першої статті 86 Конституції України, а також частини першої статті 12 та частин першої і другої статті 19 Закону України «Про статус народного депутата України» в контексті зазначеної статті Конституції України треба розуміти так, що народний депутат України не має права звертатися з вимогами чи пропозиціями до судів, до голів судів та до суддів стосовно конкретних судових справ².

Через п'ять років Верховний Суд України звернувся до Конституційного Суду України з проханням дати тлумачення положення статті 126 Конституції України і статті 13 Закону України «Про статус суддів». Необхідність в офіційному тлумаченні суб'єкт права на конституційне подання обґрунтував тим, що прийняттям нової редакції частини другої статті 13 цього Закону, положення якої не узгоджуються з положеннями частин першої, другої статті 126 Конституції України, «Верховна Рада України фактично проігнорувала основоположний принцип правосуддя — незалежність суддів, що значно звужує існуючі гарантії їхньої недоторканності й водночас розширює можливості стороннього впливу на них».

У конституційному поданні також зазначалося, що діяльність суддів пов'язана з перевіркою правильності рішень, прийнятих органами виконавчої влади, правоохоронними органами, до компетенції яких належить вирішення питань про кримінальну або адміністративну відповідальність громадян. Притягнення суддів до такої відповідальності у загальному порядку без урахування їхнього статусу й важливості виконуваних ними державних функцій може завдати великої шкоди інтересам суспільства.

¹ Пункт 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 року № 18-рп/2011 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення поняття «щомісячне довічне грошове утримання», що міститься у підпункті «е» підпункту 165.1.1 пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України // Вісник Конституційного Суду України. — 2012. — № 1. — С. 77–84.

² Рішення від 19 травня 1999 року № 4-рп/99 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України та Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення статті 86 Конституції України та статей 12, 19 Закону України «Про статус народного депутата України» (справа про запити народних депутатів України) // Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 1997–2001 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — С. 375–380.

Це звернення надало можливість сформувати ключову правову позицію органу конституційної юрисдикції, яку в резолютивній частині рішення викладено таким чином:

«1. Положення частини першої статті 126 Конституції України «незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України» у взаємозв'язку з іншими положеннями розділу VIII Основного Закону України треба розуміти так.

1.1. Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу. Вона є конституційним принципом організації та функціонування судів, а також професійної діяльності суддів, які при здійсненні правосуддя підкоряються лише закону. Незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їх обрання або призначення на посаду та звільнення з посади; заборонаю будь-якого впливу на суддів; захистом їх професійних інтересів; особливим порядком притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності; забезпеченням державою особливої безпеки суддів та їхніх сімей; гарантуванням фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів, їх правового і соціального захисту; заборонаю суддям належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, займатися за сумісництвом певними видами діяльності; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суддів і суду; суддівським самоврядуванням»¹.

Важливою складовою судового конституціоналізму стали рішення Конституційного Суду України у зв'язку зі зверненнями Верховного Суду України щодо соціального захисту прав і свобод громадян. Так, Рішенням від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009 визнані неконституційними окремі положення частини першої статті 49, статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року, що унеможлилювали отримання заслужених пенсій громадянами, які працювали на території України і обрали постійним місцем проживання державу, з якою Україна не уклала відповідний міжнародний договір.

Тривалий час спостерігалась відсутність порозуміння у взаємодії Верховного Суду України з Вищою радою юстиції, про що, зокрема, свідчать і два спеціальні звернення до Конституційного Суду України. У справі про Закон України «Про Вищу раду юстиції» суб'єкт права на конституційне подання стверджував, що цей закон замість закріплення гарантій незалежності суддів уможливорює втручання в судову діяльність, а також вплив на суддів при здійсненні ними правосуддя у зв'язку з безпідставним розширенням (усупереч Основному Закону України) повноважень Вищої ради юстиції.

Однак Конституційний Суд України більшість оспорюваних законоположень визнав такими, що не суперечать Конституції України, зазначивши у своєму

¹ Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) // Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2004 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — С. 402–410.

рішенні, що неконституційними є положення, які передбачали право народного депутата України і Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини ініціювати дисциплінарне провадження стосовно судді, а також звертатися до Вищої ради юстиції з пропозицією про прийняття рішення про звільнення судді¹.

У 2011 році Конституційний Суд України також не погодився з позицією Верховного Суду України щодо необхідності визнання неконституційними положень процесуального законодавства, якими встановлено спеціальний порядок оскарження дій і рішень, зокрема і Вищої ради юстиції та, крім того, визнав конституційними положення Закону України «Про Вищу раду юстиції», якими визначено вчинки, що є порушенням присяги судді².

Суттєві корективи галузевого законодавства (законодавства про судоустрій, кримінального, кримінально-процесуального, адміністративного судочинства) відбулися внаслідок розгляду Конституційним Судом України відповідних звернень Верховного Суду України.

Так, рішення Конституційного Суду України у справах, в яких були піддані конституційному контролю більше 100 положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів», оперативно ухвалені у 2011 році, сприяли правовій визначеності і формуванню сталої практики щодо застосування норм законодавства про судоустрій, прийнятого в процесі чергового етапу судової реформи (2010 рік).

Найактуальнішою для правозастосовної практики і подальшого удосконалення кримінально-процесуального законодавства стала правова позиція органу конституційного судочинства, сформульована ним у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора. Повно і всебічно дослідивши матеріали справи, надані суб'єктом права на конституційне подання, Конституційний Суд України визначив, що скарги до суду на постанови слідчого та прокурора про порушення кримінальної справи повинні розглядатися судом за чинним законодавством у порядку кримінального судочинства³.

Аналіз матеріалів, коли Конституційний Суд України відмовив Верховному Суду України у відкритті конституційного провадження, свідчить, що у чотирьох

¹ Рішення Конституційного Суду України від 21 травня 2002 року № 9-рп/2002 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої і четвертої статті 1, абзацу другого пункту 8 частини першої статті 18, частини першої статті 25, пунктів 1, 2, 4 частини першої статті 30, частини першої статті 31, частини першої статті 32, пункту 2 частини другої статті 33, пункту 2 частини другої та частини третьої статті 37, статей 38 і 48 Закону України «Про Вищу раду юстиції» (справа про Закон України «Про Вищу раду юстиції») // Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2001–2002 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — С. 263–276.

² Рішення від 16 червня 2011 року № 5-рп/2011 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Кодексу адміністративного судочинства України, законів України «Про Вищу раду юстиції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 6. — С. 29–40.

³ Абзац восьмий пункту 9 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) // Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 2002–2003 / Відп. ред. канд. юрид. наук П. Б. Євграфов. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — С. 121–129.

випадках було відмовлено на підставі пункту 2 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідповідність конституційного подання вимогам, передбаченим Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України», та за відсутності правового обґрунтування (ухвали Конституційного Суду України від 5 грудня 2002 року № 62-у/2002, від 30 травня 2007 року № 23-у/2007, від 14 липня 2009 року № 40-у/2009, від 12 жовтня 2010 року № 64-у/2010); у трьох випадках — на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» — невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у конституційному поданні, у зв'язку з тим, що мали місце або законодавча прогалина, або необхідність надання ним консультації, що не входить до його повноважень (ухвали від 2 лютого 2010 року № 4-у/2010, від 21 вересня 2011 року № 42-у/2011), а також через те, що юрисдикція Конституційного Суду України поширюється тільки на чинні нормативно-правові акти (Ухвала від 12 жовтня 2010 року № 64-у/2010).

В одному випадку Конституційний Суд України на підставі пункту 3 статті 45 Закону України «Про Конституційний Суд України» відмовив у задоволенні клопотання Верховного Суду України щодо надання роз'яснення підпункту 1.3 пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 року № 19-рп/2004. Відмову Конституційний Суд України мотивував тим, що порушені Верховним Судом України питання щодо роз'яснення названого Рішення виходять за межі наданого тлумачення (Ухвала від 22 вересня 2009 року № 51-уп/2009).

Ухвалою від 29 березня 2011 року № 17-уп/2011 Конституційний Суд України припинив конституційне провадження у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень підпункту 1 пункту 14 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Однак поки тривав розгляд справи, оспориювана норма вичерпала свою дію, а отже, втратила чинність, тому на підставі пункту 3 статті 45 (невідомість питань, порушених у конституційному поданні) Конституційний Суд України припинив конституційне провадження у цій справі.

Наведене свідчить, що навіть фахівці найвищого рівня, якими, безумовно, є судді Верховного Суду України, припускались помилок, внаслідок чого значна кількість актуальних питань правозастосування залишилась без перевірки спірних норм законів на конституційність (або без їх офіційного тлумачення). Це є підставою для розробки спеціальних додаткових методичних рекомендацій для суб'єктів права на конституційне подання (звернення) до органу конституційної юрисдикції.

У 2006–2012 роках Конституційний Суд України досить часто залучав Верховний Суд України до «надання офіційної позиції» у справах за зверненнями інших суб'єктів, де важливо було з'ясувати, яким чином ті чи інші правові проблеми розв'язуються судами загальної юрисдикції. За цей період отримано більше

50 таких офіційних висновків, які сприяли повному і всебічному дослідженню матеріалів справи у процесі конституційного судочинства. Серед них, зокрема, слід виділити найбільш значущі і ґрунтовні позиції: щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 59 Конституції України (відповідь від 4 березня 2009 року); щодо офіційного тлумачення частини першої статті 130 Конституції України (відповідь від 15 квітня 2009 року); щодо офіційного тлумачення положень статей 102, 103, 116 Закону України «Про судоустрій України» (відповідь від 13 липня 2009 року); щодо конституційності Закону України «Про внесення змін до статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України щодо ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами справи» (відповідь від 1 липня 2011 року) та інші. Зведені дані щодо висловлених Верховним Судом України офіційних позицій свідчать, що переважна більшість висновків стосувалась офіційного тлумачення положень Основного Закону України або галузевого законодавства. І лише в одинадцяти випадках Верховний Суд України залучався у цій ролі до розгляду справ про конституційність окремих положень законів України.

Крім того, представники Верховного Суду України взяли участь у пленарних засіданнях Конституційного Суду України у 18 справах, які розглядались у формі усного слухання.

Законодавство Російської Федерації встановлює більш широкий, порівняно з українським, суб'єктний склад судових органів, що мають право безпосереднього звернення до органу конституційного судочинства¹, та попри це відсоток таких справ від загальної кількості відкритих проваджень у Конституційному Суді РФ незначний.

За період своєї діяльності Конституційний Суд РФ розглянув 40 звернень та запитів Верховного Суду, а також верховних судів республік, що входять до складу Російської Федерації. У результаті було прийнято 14 постанов, а у 26 випадках було відмовлено у прийнятті звернень до розгляду.

Аналізуючи звернення Верховного Суду РФ, слід зазначити, що вони здебільшого стосуються захисту прав громадян, зокрема виборчих, питань участі громадян у референдумах, забезпечення громадян житлом, питань соціального захисту тощо. Також Конституційний Суд РФ вивчав спірні питання щодо принципів організації законодавчих (представницьких) і виконавчих органів державної влади суб'єктів Російської Федерації, та питання, що виникали у зв'язку з використанням процесуального законодавства.

Звертає на себе увагу поширеність практики об'єднання в одне провадження звернень декількох суб'єктів. У чотирнадцяти справах, в яких Конституційний Суд РФ виніс постанови, суб'єктами запитів, крім Верховного Суду РФ і громадян, були і судові колегії верховних судів Федерації, Тульський обласний суд, Біробіджанський міський суд, районні суди міста Липецька, Міщанський районний суд міста Москви та інші суди районного рівня. Варто наголосити, що у цій категорії

¹ Див.: статті 84, 88, розділу XIII «Розгляд справ щодо конституційності законів за запитами судів» Федерального конституційного закону «Про Конституційний Суд Російської Федерації» від 21 липня 1994 року № 1-ФКЗ (ред. від 28 грудня 2010 року).

справ не тільки постанови, а й ухвали Конституційного Суду РФ містять ґрунтовні правові позиції, які суттєво корегували практику судочинства судів загальної юрисдикції.

Аналіз участі Верховного Суду України у формуванні судового конституціоналізму засобами конституційного судочинства дає підстави для таких висновків:

— постійний процес удосконалення галузевого законодавства з кожним роком збільшує кількість неузгодженостей його окремих положень з конституційними нормами і принципами, що призводить до неоднозначності у правозастосовній практиці і потребує оновлення процедур їх офіційного тлумачення і роз'яснення;

— з метою підвищення оперативності і якості судочинства у судах загальної юрисдикції виникає необхідність наділення судів усіх рівнів і юрисдикцій правом на безпосереднє звернення до органу конституційного судочинства із запитом про визначення конституційності законоположень, що викликають сумніви при їх застосуванні під час розгляду конкретних судових справ;

— за існуючої системи конституційного контролю відчувається нагальна потреба підвищення якості підготовки конституційних подань і звернень суб'єктів судової влади до Конституційного Суду України;

— удосконалення законодавчої бази, що унормовує судовий конституційний процес, є дієвим засобом збільшення ефективності конституційного судочинства.

Наведений аналіз дає підстави для основного висновку, що на заключному етапі судово-правової реформи обов'язково має бути підвищена роль Верховного Суду України у процесі формування національної моделі судового конституціоналізму.

Брынец В. Д., Олефир И. Н. Обеспечение основ судебной власти по конституционным представлениям Верховного Суда Украины. В статье исследуются конституционно-правовые основы взаимодействия Верховного Суда Украины с Конституционным Судом Украины. Анализируется практика рассмотрения Конституционным Судом Украины конституционных представлений и обращений органов судебной власти, а также приводится классификация дел, инициированных Верховным Судом Украины, соответственно предмету обращения. Сделан вывод о необходимости усовершенствования законодательной базы, нормирующей судебный конституционный процесс, повышении качества конституционных представлений и обращений субъектов судебной власти в Конституционный Суд Украины.

Ключевые слова: Верховный Суд Украины, обращение органов судебной власти в Конституционный Суд Украины, конституционное представление, официальные заключения Верховного Суда Украины, решения Конституционного Суда Украины.

Bryntsev, V. Olefir I. Ensuring the Fundamentals of Judiciary upon Constitutional Petitions of the Supreme Court of Ukraine. This article examines the constitutional and legal fundamentals of cooperation between the Supreme Court of Ukraine and the Constitutional Court of Ukraine. The authors analyse the practice of consideration of constitutional petitions and appeals of judicial bodies by the Constitutional Court of

Ukraine and give the classification of cases initiated by the Supreme Court of Ukraine in accordance with the subject matter of appeals. The conclusion is made on the necessity of improving the legislative framework, which regulates normative the judicial constitutional procedure, and the improvement of quality of constitutional petitions and appeals of judicial bodies to the Constitutional Court of Ukraine.

Key words: the Supreme Court of Ukraine, appeals of judicial bodies to the Constitutional Court of Ukraine, constitutional petition, official opinions of the Supreme Court of Ukraine, the decisions of the Constitutional Court of Ukraine.